

є важливим джерелом експресивно-емоційної насиченості, суттєвим засобом реалізації конструктивно-стильових особливостей газетного мовлення. Вони надають текстові певної сили впливу, допомагають створити специфічну⁷ образність. Вони можуть не тільки виразити якусь думку місткіше, а й передати оцінку. Наприклад: фразеологізм *black sheep* має більшу експресивність, ніж „an outcast” або „someone who is expelled from a group and never discussed”, а *snake in the tunnel* - більше ніж „the exchange rate changing”. Автор може вибрати з синонімічних засобів вираження те, що найбільше відповідає змістові думки, її цілям і завданням, характерові тексту.

При цьому вибір фразеологічної одиниці або афоризму зі зниженням розмовним чи, навпаки, книжним забарвленням зумовлює вживання й інших мовних засобів.

У пошуках емоційних засобів вираження журналісти розширюють експресивні можливості фразеологізмів, посилюють їх функціонально- стилістичну значущість, що нерідко приводить до тих чи інших трансформаційних змін, що робить звороти виразнішими, актуальнішими. Так, М.М.Шанський зазначає, що „зміни в складі фразеологічних зворотів прямо чи опосередковано пов’язані як з тим, що є в лексичній системі мови в цілому, так і з тим, в якому напрямі здійснюється мовцями подальша обробка фразеологізмів” [6, с. 111]. Використання фразеологізмів оживляє мову публікації, робить її емоційною, а трансформація фразеологізмів повертає тим з них, які стати вже звичними, їх образність.

Таким чином, фразеологічні одиниці є одним з найважливіших засобів експресії сучасної англomовної преси, різних її жанрів, від суто інформативних статей до публіцистичних. Доцільне вживання різноманітних одиниць фразеологічного фонду дає можливість виражати й передавати все багатство думок і почуттів.

Список використаної літератури

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. - Л.: Из-во ЛГУ, 1963.- 285 с.
2. Виноградов В.В. Русский язык. - М.-Л.: Учпедгиз, 1947. - 784 с.
3. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе. - М.: Просвещение. 1971.-256 с.
4. Кунин А.В. Английская фразеология. -М.: Высш. шк., 1970. - 343 с.
5. Мороховский А.Н. Стилистика английского языка. - К.: Вища шк., 1991. - 271 с.
6. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. - М.: Высш. шк., 1969.-342 с.

Summary

The paper examines the peculiarities of functioning of one of the thematic groups of English phraseological stock - political phraseology\ its lexico-stylistic paradigms, types of structural transformation and contextual transposition.

Н.М.Малюга
канд. філол. наук, доцент

ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СВІДОМОСТІ У ТВОРАХ О.ДОВЖЕНКА

Стаття присвячена концептуальному аналізу ключових для мови творів

О.Довженка слів, які відбивають структуру ментальної мовної свідомості автора і складові ціннісної системи українського народу.

Вивчення фрагментів національно-мовної картини світу з огляду на специфіку етнічної свідомості мовців, вплив звичаїв, соціокультурних, фонових знань, традицій, обрядів, вірувань тощо набуло актуальності в мовознавчих студіях останніх років, зокрема й українських дослідників. Перехід сучасної науки на позиції антропоцентризму зумовлює інтерес лінгвістики до аналізу концептів - оперативних одиниць пам'яті, що в психіці людини відображають картину* світу.

Коллективний досвід етносу, його свідомість і позасвідоме, репрезентоване в етнічній культурі, фіксується мовою. Мова, виконуючи функцію не лише накопичення, зберігання, обробки, а й трансляції знань, уявлень, образів певного світу, інформації в цілому, „служить чинником культурної пам'яті етносу, його самозбереження та розвитку, протистояння ентропійним силам” [6, с. 143]. Саме тому в мовознавчих та етнолінгвокультурологічних дослідженнях останніх двох десятиліть особливу увагу зосереджено на описі різних фрагментів національно-мовних картин світу' у взаємозв'язку з фольклором, обрядами, звичаями, традиціями, побутом народу. У славістиці такий підхід отримав когнітивну домінанту: опис народних стереотипів та мовного образу світу' (Е.Бартмінський); розробка культурних концептів на підставі семантичних примітивів (А.Вежбицька); логічний аналіз мови й концептоситеми (Н.Арутюнова); дослідження прототипів, стереотипів, констант культури, культурних моделей світу (В.Красних, О.Кубрякова, В.Маслова, Ю.Степанов, В.Телія) [6, с. 144].

Почленовування світу' за допомогою мови здійснюється шляхом накладання на світ концептуальної і ситуаційної сіток, тобто шляхом виділення концептів і ситуацій. Під концептом, услід за О.Селівановою, розуміємо інформаційну структуру свідомості, різносубстратну одиницю пам'яті, що „містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості та позасвідомого” [6, с. 236]. Отже, концепт визначаємо не лише як поняття, втілене в знаковій формі, але і як складову культури в ментальному світі людини.

На відміну від семантичного аналізу, спрямованого на вияв семантичної структури слова, уточнення денотативних, сигніфікативних і конотативних значень, що її реалізують, концепт>гательний аналіз постає як пошук тих спільних концептів, що підведені під один знак і визначають буття знака як когнітивної структури. Концептуальний аналіз виконує роль „ключа” від свідомості людини, побудови нею картини світу. Велику популярність здобули нині дослідження національних концептів, які дають можливість виявити конструювання світу представниками різних етносів.

На думку фахівців, концептуальна картина за обсягом є більшою, ніж мовна, що пояснюється, по-перше, більшим обсягом невербалізованого змісту елементів, по-друге, тим, що глибинний смисл тексту більший, ніж семантика його поверхневих структур, по-третє, мовні засоби мають певну обмеженість, що не дає їм змоги бути ідеальним способом висловлення думки [5, с. 84].

Метою нашої роботи є вивчення й опис ключових для мови творів О.Довженка концептів „хата”, „ніч”, „стріха”, що відбивають структуру ментальної мовної свідомості автора і за допомогою яких можна виявити складові ціннісної системи українського народу. При описі слова, що позначає відповідний концепт, своє дослідницьке завдання вбачаємо у виявленні й реєстрації його регулярних

парадигматичних, синтагматичних, епідигматичних відношень, релевантних для певного корпусу текстів. Сума всіх часткових тлумачень і буде достатньо повним семантичним описом - поясненням слова- концепта. Семантичний опис слів-концептів культури нами здійснювано через вказівку їх зв'язків з іншими концептами тієї ж культури.

Мовні знання, на думку В.Б.Касевича [7, с. 99], є не що інше, як компонент наївної картини світу певного етносу, закодований у самій системі мови (у її словнику й граматиці). Текстові знання, на відміну від мовних, є певною системою інформації про дійсність. Ця інформація становить план змісту тексту чи сукупності текстів.

Мовні знання й універсум знань текстових не співставляювані за обсягом інформації. Так, зокрема, у тлумачному словнику подано такі значення слова „хата”: 1. *Сільський одноповерховий житловий будинок.* У порі вн. //Домівка, господа. // Тимчасове пристановище для кого-небудь. 2. Внутрішнє житлове приміщення такого будинку. * Образно. // Кімната. 3. Родина, люди, які живуть, перебувають в одному' такому приміщенні. 4. розм. Квартира. 5. Уживається у складі назв деяких сільських установ [1, с. 1340].*

В Олександра Довженка „хата” - „*архітектурна прачатір пристанища людського*”, „*високонравствена людська оселя*” (2,662) з „*драною правобережною і лівобережною стріхою*” (2,663), із „*зовсім уже кволим українським чортом*” (2,664). Письменник представляє читачеві хату „*незамкнену, вічно одкриту для всіх, без стуку в двері, без „можна?” і без „войдите!”*”, „*бідну і ясну, як добре слово, і просту, ніби створили її не робочі людські руки, а сама природа*”, „*привітну її веселу, часом сумну, молоду й стареньку вдовицю, чепурну і убогу, журливу і ніколи не горду*” (2, 662).

Як бачимо, відбувається адаптація мовної семантики, мовного знання до потреб тексту: елементи, що утворюють мовне знання, слугують свого роду алфавітом для побудови нескінченної кількості висловлювань, які передають текстові знання [7,100], тому текстові знання є принципово відкритою системою. Перехід від семантики мови до семантики тексту пов'язаний зі свого роду перетворенням форми в субстанцію.

У процесі формування ментальної свідомості, як зазначає Ігор Мойсеїв, „хата виступає спершу як синкретичне уявлення - ставлення і міфологема- символ, далі - як образ і знак, нарешті, особливо впродовж останнього століття (мається на увазі ХХ - Н.М.) - як ідея, ідеологема, концепт, принцип, моральна засада, естетичний критерій, світоглядна категорія” [4, с. 152].

Українська хата в інтерпретації Олександра Довженка втілює образ української ідеї, доля її - це доля жінки-страдниці: „*Не було в ній, будемо говорити, щастя, не було тривалих радощів. А було в ній плачу і смутку багато і вельми багато журби...*” й „*...знала вона багато розлук і прощань безутішних.*

І співала вона здебільшого, / так талановито й натхненно, як н/яка оселя в світі, журбу, і прощання, і спогади про далеке минуле...” [2, с. 662] Ставлення до хати ґрунтується на генетичному мисленні, що бере початок від культу предків. Дивергуючи в часі, іманентно-імпліцитний сенс хати чимдалі дематеріалізується в реальному житті, проте пропорційно матеріалізується в дусі [4, с. 152], тому не дивно, що для сучасних українців „хата” - жінка несвідомо видається теплішою, обжитішою, ніж „дім” - мужчина, ... і хай потрапить це зрозуміти природний англомовець, у чийй свідомості не існує роду для неживих предметів!” [3, 103]

В Олександра Довженка не простежується типового для соціалізму роздвоєння особистості в ставленні до хати: уквітчу вального та розвінчувального, не проголошується війна хатам в ім'я „палаців майбутнього”. Письменник усвідомлює, що руйновище Великої Вітчизняної війни стало логічним продовженням ударів, завданих нашій хаті більшовизацією, колективізацією, голодомором, репресіями” [4, с. 162], відтак одним із своїх мистецьких завдань вбачає психологічну реабілітацію хати, що живить національний дух: „Споконвіку кидали її, і хто кидав, мало вертався. Носило його скрізь усіма вітрами чи сам, мов собака, бігав усе життя за чужим возом...” (2, 662)

Хата усвідомлюється Довженком як модель світобудови, і, відповідно, суспільні зміни, на які був багатий наш народ, накладають свій відбиток на відображення картини світу в психіці людини. Концептуальна структура описуваного ключового слова зазнає радикальних перегворень, що є результатом підведення під форму того ж знака більш складного змісту: „Як змінився світ. Вже куди не гляну, куди не обернусь, чую: все міняється. Навіть хата наша й та вже не та. Примічаєш? Наче не зовсім і наша, хоч і наша. Неначе стіни в ній розсілись і стріху вітром зірвано й понесло... і видно стало все... так видно й моторошно... Щезла тиша ” (2, 62).

Хата в цілому як оберіг у всій глибині сприймається з урахуванням суті її складових. Так, стріха-дах пов'язана з небом, космічним порядком, вона закриває доступ до символу родинного вогнища - печі. „Відкритий простір, - як зауважує І.Мойсеїв, - завдає психічного напруження, очікування небезпек, стресів. Закритий, камерний простір приваблює спокоем, тишею, розслабленням (глибше - економією енергії)” [4, с. 153].

О.Довженко проводить паралель „фізичний стан стріхи” - „моральний стан людини”, обґрунтовує потребу покрівельного матеріалу соломи „не лише для промфінплану чи худоби, а й для людей, для акуратності душі

Уже як стріха, було, драна, то й стін мазать не хочеться, все одно дощ обмиє. А вже як мазати не хочеться, то й світ було, не милий, і одягатися не хочеться.

— [...] Од драної [...] стріхи та розгородженого двору велика неакуратність пішла скрізь по государству і великі збитки... ” (2, 647)

У тлумачному словнику подано такі визначення слова „стріха,,: 1. Нижній край солом'яної покрівлі, який звисає над стіною. *У порівн. //Покрівля будівлі (перев. солом'яна). 2. перен. Приміщення для проживання, житло, оселя [1, с. 1206]. Національна ж специфіка слова „стріха” проявляється в специфічності концепта, з яким вона взаємопов'язана, у своєрідності наявних прихованих смислів, значень - від позитивно маркованих („;прямо не стріха, соняшник”), до різко негативних („загидили государство драними стріхами”) (2, 646). Шляхом звернення до еталонів та стереотипів світосприймання лінгвокультурної спільноти письменник відтворює систему ціннісної орієнтації етносу.

Якщо хата - це схованка добра і в матеріальному, і в моральному сенсі, то піч - джерело життя, серце хати. Візьмемо до уваги словникову статтю слова „піч”: 1. Споруда з цегли або каменю, призначена для опалення приміщення, випікання хліба та інших борошняних виробів, варіння страв, напоїв і т. ін. // Верхня частина цієї будови, призначена для лежання, сидіння і т. ін. // перен. Про кількість чого-небудь, що можна спекти чи зварити в такій споруді за один раз. // перен. Приготування їжі, питва і т. ін. у такій споруді. 2. Споруда для теплової обробки матеріалів в якому-небудь технологічному процесі [1,с. 791].

В етнографічних дослідженнях наводиться пояснення, чому піч-мазанка є улюбленим місцем спання дітей і літніх людей: „Дитина підсвідомо обирає те, що їй нагадує тепле материне лоно; старик готується до „ями” (плоттю, кістками); сон символізує потойбіччя, - а піч самоходом переносить усю цю семантику до першовитоків буття” [4, с. 153].

Довженкова піч тісними зв'язками пов'язана не так з хатою, як з хатищем, - тим, що залишилося після руйнації. Піч - ніби заархівована програма хати: „...*серед праху>хатища й ворожих трупів неначе виросла з землі велика піч з розбитою трубою і зблідла вся, і побіліла, немов застигнута на самоті немолода вже бідна гола удова. Здивована й ображена, вона дивилася на світ своїми темними сумними пічурками...*” [2, с. 640]

І хата, і піч в О.Довженка є невід'ємною складовою природи (ширше - Всесвіту), вони „вирастають із землі”, вони зазнали багато суму, за соціальним статусом - „удови”, до того ж бідні. Піч - це хата, так би мовити, вищої концентрації, це ідея хати, символ її існування, обжитості.

Структура ментальної свідомості виявляє найбільшу стереотипність у співвідношенні життєво важливих універсальних концептів. Специфічні для певного етносу символи є концептуально-конвенційними, вони є дійсними по відношенню до екстралінгвістичної сфери концептосистеми - упорядкованого поєднання концептів у свідомості людини.

Описувані концепти виявляють способи світобачення етносу, вони є еталоном „найближчого середовища”. Маємо пам'ятати, однак, про обмеження, що накладаються відбором матеріалу на отримані результати, адже вибір мовного матеріалу для концептуального аналізу певною мірою зумовлений особистими уподобаннями дослідника. Незважаючи на зауваження, отримані результати дослідження відбивають особливості ідіостилю О.Довженка. Позиція письменника, його знання про світ імпліцитно присутні при інтерпретації знака й визначають цю інтерпретацію.

Картина світу універсальна в цілому, але специфічна для кожного народу, не говорячи про своєрідність картини світу представників цього етносу. Концепт - об'єкт ідеальний, тобто такий, що існує в нашій психіці. Нині маємо потребу в розвідках, які з'ясують співвідношення ментальних утворень, що відповідають одному концепту в психіці різних людей. Подальшого дослідження потребують аспекти, спрямовані на вияв специфіки структур мовної свідомості, на аналіз концептів у концептосистемах, на розробку методики побудови когнітивної карти слова.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов, ред. В.Т.Бусел. -К.;Ірпінь: ВТ „Перун”, 2003. - 1440 с.
2. Довженко О. Кіноповіді. Оповідання / Упорядн. Ю.Е. Григор'єва. - К.: Наук, думка, 1986. - 711 с.
3. Забужко О. Мова і влада // Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстка 90-х. - К.: Факт, 1999. - 340 с.
4. Мойсеїв І. Рідна хата - категорія української духовності // Сучасність 1993. - №7.-С. 151-163.
5. Селіванова О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). -К.:

Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. - 148 с.

6. Селіванова О. Нариси з української фразеолопії (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. -К.. Черкаси: Брама, 2004. -276 с.
7. Фрумкина Р.М., Звонкин А.К., Ларичев О.И., Касевич В.Б. Представление знаний как проблема //Вопр. языкознания. - 1990. -№6. - С. 85-101.

Summary

The article is devoted to conceptual analysis of Dovzhenko \s key words that reflect the structure of the author's mental language conscience and the main constituents of Ukrainian people's values.

Н.П.Мещерякова

канд. педагог, наук, доцент

АРХЕТИП МОРЯ В ТВОРЧЕСТВЕ И.С.ТУРГЕНЕВА

У статті розглядається проблема архетипу моря у творчості

І.С. Тургенева, проеліджується присутність „морського” у художніх творах письменника.

За И.С.Тургеневым уже давно утвердилась слава художника по преимуществу, мастера пластических образов и четко выверенных, соразмерных композиций, писателя, чьи произведения характеризуются прежде всего присутствием в них искусства, понимаемого не как „название разряда или области, обнимающей необозримое множество понятий и разветвляющихся явлений, но, наоборот, как нечто узкое и сосредоточенное, обозначение начала, входящего в состав художественного произведения, название примененной в нем самой силы или разработанной истины...”, не как „предмет или сторона формы, но скорее таинственная и скрытая часть содержания” [3, с. 8].

Не случайно, что именно в Тургеневе из всех классиков русской литературы XIX в. видят продолжателя пушкинской традиции. Однако, принято считать, что историческое значение творчества И. С. Тургенева состоит прежде всего в том, что он показал жизнь русского общества своего времени, составил яркую летопись русского освободительного движения этой эпохи.

Цель данной работы - привлечь внимание читателей к художнику, чья репутация, на наш взгляд, в XX в. серьезно пострадала и интерес к которому (по крайней мере, в школьном изучении) заметно упал.

В последнее время эту проблему пытаются разрешить многие ученые, в частности, В.Н.Гопоров обращает внимание на проявления „странного” [3, с. 5] как в жизни писателя, так и в его произведениях, особенно в персонажах, которым Тургенев сужал свои „странности”. Как отмечает исследователь: „Хотелось бы надеяться, что в „странном”, как принято было говорить раньше, созвучно ему, или - проще и решительнее - в неких жизненно важных, экзистенциальных обстоятельствах поставит себя на место страдающего Тургенева и „сродных” ему персонажей его произведений” [3, с. 6].

Из наиболее часто встречающихся образов смерти у И.С.Тургенева выступает